

Het Verhaal van Woerden

Verhaal 17 Vestingstad Woerden

Grensstad

Woerden ligt op de grens tussen Het Sticht (Utrecht) en, na 1300, het Graafschap Holland. Beide gebieden steken veel geld en tijd in het verdedigen van hun grenzen. Ze bouwen kastelen en versterkingen. De rivaliteit betekent automatisch dat Woerden ook van militair belang is. Na het Rampjaar (1672) wordt de versterking van Woerden stevig aangepakt. Rond 1740 wordt de stad opgenomen in de Oude Hollandse Waterlinie. Dan is Woerden inmiddels een echte vestingstad.

Versterkingen

Rond 1372 is Willem van Naaldwijk de baljuw van Rijnland en Woerden. Hij treedt op namens de Graaf van Holland en laat een gracht om de stad graven. De ligging komt overeen met de 'vijfhoek' rond het centrum die nu nog op de plattegrond te zien is. De gracht wordt versterkt met houten palen (pallisades). Dat graven gebeurt met de hand en vrijwel iedereen uit Woerden en de omgeving wordt opgetrommeld om te komen helpen. In enkele weken is de klus geklaard. Maar al snel daarna blijkt dat het nodig is om de verdediging verder te verbeteren en te versterken. Aan de oostkant van de stad (Woerden is Hollands en de vijand bevindt zich in het oosten) wordt tussen 1407 en 1415 het Kasteel van Woerden gebouwd. Later in de 15e eeuw wordt de houten ommuring vervangen door een stenen stadsmuur, aangevuld met een grote aarden wal. Vier poorten geven toegang tot de stad. Eentje verdwijnt al heel snel. De Kromwijkerpoort, aan het einde van de huidige Havenstraat, blijft tot het begin van de 18e eeuw bestaan. De belangrijkste poorten zijn de Leidse of Rietvelderpoort, en de Utrechtse of Hofpoort. Ze staan aan de uiteinden van de huidige Voorstraat. In de loop van de tijd worden ze een paar keer vernieuwd. De laatste versies gaan in 1873 tegen de vlakte. Enkele ornamenten van de Rietvelderpoort zijn verwerkt in de gevel van het huidige stadsmuseum.

Gedurende een groot deel van de 15e eeuw is het rustig rond Woerden. Maar in 1480 breekt een nieuwe oorlog uit tussen Holland en Utrecht. Uit een bewaard gebleven rekening uit die tijd blijkt dat de stad in opperste staat van verdediging wordt gebracht. Dat was maar goed ook. Woerden komt ongeschonden uit deze strijd.

Belegering

De Nederlanden komen in 1568 in opstand tegen koning Filips II van Spanje. Die verbiedt alle vormen van protestantse ketterij, verhoogt de belastingen en zet de lagere adel buitenspel. In 1572 sluit Woerden zich aan bij de opstandelingen. Dat laat Filips II niet over zijn kant gaan. Begin 1575 beginnen Spaanse troepen het beleg van Woerden, kort na de plundering en verwoesting van Oudewater waarbij tal van inwoners van die stad worden vermoord. Woerden houdt stand, maar het scheelt niet veel of de stad moet zich gewonnen geven. De (hongers)nood is hoog opgelopen. Plotseling breken de Spanjaarden, na een klein jaar, hun beleg af. Ze moeten in de Zuidelijke Nederlanden helpen om de orde te herstellen omdat de troepen daar aan het muiten slaan. De soldaten krijgen geen soldij.

Moderniseren

Bij het Spaanse beleg komen wel de zwakke punten in de verdediging van Woerden aan het licht. De stad wordt verder versterkt. Er komen vier bolwerken bij waarvan er nog drie te herkennen zijn. Op het Holle Bolwerk en het Rijnveltschambolwerk liggen de Algemene en Rooms-Katholieke begraafplaatsen. Windmolen 'De Windhond' staat op een restant van het Cattebolwerk.

Bijna een eeuw na deze versterkingen blijkt de verdediging van Woerden opnieuw zorgelijk te zijn. In juni 1672 inspecteert stadhouder Willem III de verdedigingswerken, omdat de Franse legers in aantocht zijn. Hij ziet er geen been in om de stad te verdedigen. Even later nemen de Fransen Woerden in, zonder slag of stoot. Ze blijven er tot november 1673. Als ze uiteindelijk weg zijn wordt de verdediging van Woerden serieus aangepakt. Aan het einde van de 17e eeuw wordt er veel hersteld maar in 1702 – 1705 volgt de grote modernisering. Dat gebeurt volgens de inzichten van het Nieuw-Nederlands Stelsel, opgesteld door Menno van Coehoorn. Er komen twee ravelijnen waarmee de stadspoorten beter kunnen worden verdedigd. Verder legt men een 'halve maan' aan in de binnengracht, nabij het Kasteel. Een buitengracht, de huidige Singel, maakt het geheel compleet. Kortom, Woerden verandert in een volwaardige vestingstad. In 1740 wordt de stad officieel opgenomen in de Oude Hollandse Waterlinie. De plannen om dat te doen bestaan dan al een poosje. Dat blijkt uit de eerdere bouw van een Arsenaal in 1709 (de voorganger van het huidige Arsenaal uit 1762) en een buskruitmagazijn of kruittoren op het Cattebolwerk, in 1725. Dergelijke faciliteiten zijn bedoeld voor gebruik achter de linie en niet ervoor.

Forten

In de 18e eeuw is Woerden een echte militaire stad. In het Kasteel is een garnizoen "Invalides" gelegd. Daartoe behoren soldaten die niet meer fit zijn voor de gevechtscijnsdienst maar nog wel bewakingsdiensten kunnen draaien. Dat gebeurt ook elders in het Land van Woerden, zoals op de in 1673 aangelegde Wierickerschans tussen Nieuwerbrug en Bodegraven. Het belang van Woerden blijkt ook uit de aanleg van een tweetal forten. Ze verschijnen in 1747 – 1748. Er komen er twee ten oosten

van de stad. Het Fort Oranje ligt ten zuiden van de Oude Rijn en het Fort Kruipin ten noorden van de rivier. Hun locaties zijn met enige moeite nog steeds in het landschap te herkennen. In 1785 vindt weer een aanpassing plaats. Er is gebrek aan ruimte in het Arsenaal en in de Kruittoren. Daarom wordt aan de westkant van de stad, aan de Singel, een complex van wagenloodsen en kruithuizen ingericht. In 1790 wordt de huidige Kazerne gebouwd die, volgens een auteur uit 1807, geldt als de "mooiste kazerne van het hele Koninkrijk Holland".

Einde

Bij het oprichten van de Bataafse Republiek in 1795 komen de Franse troepen weer naar Woerden. Dat luidt het einde in van Woerden als vestingstad. De arts Krayenhoff wordt omgeschoold tot militair. Samen met waterbouwkundige Jan Blanken ontwerpt hij een nieuwe verdedigingslinie: de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Die loopt ten oosten van de stad Utrecht. Na het vertrek van de Fransen worden die plannen doorgezet en verdwijnt het belang van de vesting Woerden. In 1825 – 1826 draagt het Rijk alle wallen, bolwerken, grachten en poorten over aan de stad Woerden. Er zit wel een verplichting aan vast: Woerden moet alles slopen, afgraven en dempen. Maar daar maakt de stad weinig haast mee. Tot in de jaren 80 van de 19e eeuw is men nog bezig met het afgraven van de wallen en het dempen van delen van de grachten. De laatste stadspoorten verdwijnen pas in 1873. De laatste activiteit bestaat, in 1920, uit het dichtgooien van wat nu de Gedempte Binnengracht is.

Restanten

In 1826 verbiedt het Rijk bij Koninklijk Besluit om nog langer mensen binnen de stad te begraven. Daarom komt er in 1828 een Algemene begraafplaats buiten de stadsgrens, op een bastion van de verdedigingswerken. Vrijwel tegelijkertijd wordt ook, op een aangrenzend bastion, de Rooms-Katholieke begraafplaats geopend. De laatste is nog steeds in gebruik. Dankzij deze begraafplaatsen is vandaag de dag nog steeds een stukje van de oude stadswal te zien. Net als bij molen De Windhond. Los daarvan kun je, voor wie goed kijkt, nog sporen van de binnengracht vinden. Daarnaast omsluit de Singel nog steeds de binnenstad van Woerden.

Meer weten?

Algemeen:

- Hoogendoorn, Harm *Cordon van Holland: het beeld van de Oude Hollandse Waterlinie* (Woerden, 2010)
- *Terminologie verdedigingswerken: inrichting, aanval en verdediging* (Zutphen, 1999)
- Will, Chris *Sterk Water: De Hollandse Waterlinie* (Utrecht, 2002)

Woerden en omgeving:

- Blijdenstijn, Roland *Waardevol Woerden in ontwikkeling: een cultuurhistorische effectrapportage van de binnenstad van Woerden* (Woerden, 1999)
- Es, Jan van *Limes en Linie: twintig eeuwen verdedigingswerken tussen de Oude Rijn en de Hollandse IJssel* (Woerden, 2004)
- Eijlers, Henk A. "Een project om Woerden te versterken uit 1725" in *Heemtijdinghen*, jr 43 (2007), nr 1
- Meyere, R. de *De geschiedenis van de Wierickerschans* (Bodegraven, 1999)

Rechten

Het geheel of gedeeltelijk overnemen van de tekst is toegestaan onder vermelding van "Bron: Het Verhaal van Woerden".